

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL ENFORCEMENT LAW

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2026-41-24>

УДК 347.965:341.33:341.322.5

РИБАЛКО Г. С.

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

E-mail: hrybalko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9690-6082>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

ЕТИЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА У СПРАВАХ ЩОДО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Стаття присвячена комплексному дослідженню правового статусу адвоката та деонтологічних меж його професійної діяльності під час здійснення захисту військовополонених комбатантів держави-агресора в умовах повномасштабної війни. Актуальність теми зумовлена безпрецедентними викликами для української системи правосуддя, де необхідність дотримання Україною міжнародних зобов'язань у межах збройного конфлікту та стандартів прав людини стикається з гострим суспільним запитом на справедливість. Роль адвоката в таких процесах розглядається не лише як процесуальна функція, а й як запобіжник від деградації правосуддя до рівня «права переможця».

Основний зміст. У роботі детально проаналізовано зміст ст. 13 Третьої Женевської конвенції, що встановлює імператив гуманного поводження та захисту полонених від «публічної цікавості», та визначено роль захисника у забезпеченні цих гарантій. Особливу увагу приділено дослідженню складних етичних дилем, з якими стикається адвокат: медійному та соціальному тиску, внутрішньому конфлікту інтересів та ризику протиправного отождолення адвоката з клієнтом-комбатантом. Крізь призму прецедентної практики ЄСПЛ, зокр. рема справ *Artico v. Italy*, *Salduz v. Turkey* та *Hassan v. the United Kingdom*, розкрито критерії «ефективності» правничої допомоги в умовах воєнного стану. Методологія дослідження включає компаративний аналіз моделей військової юстиції країн НАТО, зокрема функціонування корпусу JAG США та досвіду Великої Британії щодо залучення цивільних адвокатів до військових трибуналів.

Висновки. Аргументовано, що інституційна незалежність адвокатури та неухильне дотримання деонтологічних стандартів є запорукою легітимності вироків українських судів у міжнародному правовому просторі. Обґрунтовано необхідність впровадження в Україні вузької спеціалізації та системи добровільної сертифікації адвокатів у сфері військового права та міжнародного гуманітарного права (МГП). Це дозволить підвищити якість захисту у справах про воєнні злочини та забезпечить відповідність національної правничої практики стандартам євроатлантичної інтеграції.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: адвокатська етика, військовополонені, комбатантський імунітет, міжнародне гуманітарне право, Женевські конвенції, ЄСПЛ, незалежність адвокатури, збройний конфлікт.

Як цитувати: Рибалко Г.С. Етичні та процесуальні аспекти діяльності адвоката у справах щодо військовополонених в умовах збройної агресії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право»*. 2026. Вип. 41. С. 270-277. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2026-41-24>

In cites: H. S. Rybalko (2026) Ethical and procedural aspects of defense attorney activities in cases involving prisoners of war amidst armed aggression. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law"*, (41), P. 270-277. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2026-41-24> (in Ukrainian)

Вступ. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, зумовила докорінну трансформацію національного правового ландшафту. Виникнення масових випадків потрапляння в полон комбатантів держави-агресора поставило перед українською системою правосуддя безпрецедентне завдання: забезпечити невідворотність покарання за воєнні злочини, водночас неухильно дотримуючись міжнародних стандартів прав людини.

Центральне місце у цьому процесі посідає інститут адвокатури. Як зазначають дослідники О. Сосніна, О. Микитів, Г. Микитів, Т. Коленіченко [1], ефективний захист прав жертв та учасників збройного конфлікту є лакмусовим папірцем для демократичної держави. Актуальність теми зумовлена тим, що в умовах воєнного стану право на професійну правничу допомогу, закріплене у ст. 131-2 Конституції України [2], часто стикається із потужним суспільним і медійним тиском, що вимагає від

адвоката не лише високої кваліфікації, а й суворого дотримання деонтологічних імперативів. Виникає гостра потреба у переосмисленні ролі захисника у справах щодо військовополонених. Згідно з позицією Т. Короткого [3], міжнародне гуманітарне право (МГП) є тим фундаментом, який не дозволяє правосуддю деградувати до рівня «права переможця». В умовах, коли Україна чітко задекларувала свій рух до євроатлантичних структур, відповідність національної адвокатської практики стандартам ЄС та НАТО стає питанням національної безпеки та міжнародного престижу.

Стан наукової розробки проблеми.

Питання правового статусу адвоката та захисту прав учасників збройних конфліктів перебувають у центрі уваги провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці фундаторів української адвокатури та кримінального процесу, зокрема Т. В. Варфоломєєвої, О. Д. Святоцького та М. М. Михеєнка, які заклали деонтологічні основи незалежності правничої допомоги.

Міжнародно-правовий аспект захисту військовополонених та імплементації норм міжнародного гуманітарного права (МГП) у національну систему правосуддя ґрунтовно досліджено у працях М. Гнатовського та Т. Короткого. Їхні розробки дозволяють адаптувати класичні принципи гуманності до сучасних реалій гібридної війни. Проблематика комбатантського імунітету та кримінальної відповідальності за воєнні злочини висвітлена у статтях І. Яковюка та С. Харитонova. Процесуальні гарантії діяльності адвоката та стандарти ефективності захисту через призму практики ЄСПЛ стали об'єктом наукових пошуків Ю. П. Аленіна, О. В. Капліної, В. Т. Нора та Л. М. Лобойка.

Зарубіжний досвід організації військової юстиції та функціонування адвокатських корпусів у країнах НАТО базується на концепціях К. Грінвуда, Г. Дрейпера та Н. Мельцера, чії праці є ключовими для розуміння глобальних стандартів «права війни». Водночас, незважаючи на значну кількість напрацювань, питання специфічних етичних дилем адвоката під час захисту комбатантів держави-агресора в умовах повномасштабної війни залишається недостатньо висвітленим. Зокрема, потребують глибшого аналізу механізми захисту адвоката від соціальної стигматизації та алгоритми взаємодії з медіа у справах щодо військовополонених, що і обумовило вибір теми цієї статті.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз етичних меж та процесуальних алгоритмів

діяльності адвоката під час захисту військовополонених, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення профільного законодавства.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: 1. Дослідити співвідношення норм національної адвокатської етики із вимогами міжнародного гуманітарного права. 2. Проаналізувати статус військовополоненого як специфічного суб'єкта кримінального процесу крізь призму Женевських конвенцій. 3. Виокремити ключові деонтологічні ризики, з якими стикається адвокат при захисті комбатантів агресора. 4. Запропонувати модель спеціалізації адвокатів у сфері військової юстиції на основі компаративного аналізу досвіду країн НАТО.

Методологічна основа. Методологія дослідження базується на поєднанні загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Системно-структурний метод дозволив розглянути діяльність адвоката як елемент загальної системи кримінальної юстиції. Порівняльно-правовий метод став основою для аналізу зарубіжних моделей захисту, а герменевтичний метод був використаний для глибокого тлумачення норм «м'якого права» та міжнародних стандартів адвокатської професії.

Стан наукового дослідження теми. Теоретичний фундамент дослідження базується на аналізі природи збройних конфліктів та правового статусу їх учасників. Питання незалежності адвокатури як інституційної гарантії прав людини в екстремальних умовах отримало ґрунтовне висвітлення у працях Т. В. Варфоломєєвої [4]. Авторка наголошує, що професійна етика адвоката не може бути «адаптована» до політичної доцільності, оскільки це руйнує саму сутність правосуддя.

Важливим внеском у розуміння специфіки «права війни» стали праці К. Грінвуда [5], який одним із перших проаналізував складну взаємодію між національним кримінальним правом та нормами міжнародного гуманітарного права (МГП). Його концепція «рівності сторін перед законом війни» є ключовою для нашого дослідження, оскільки вона обґрунтовує право на захист навіть для представників сторони, що вчинила агресію.

Особливої ваги в умовах сучасної війни набувають спільні напрацювання Т. Р. Короткого та М. М. Гнатовського [6]. Їхні дослідження щодо професійної етики правника в контексті МГП дозволяють поєднати суто деонтологічні норми (ПАЕ) з імперативами Женевської конвенції про поводження з військовополоненими [7]. Вчені аргументують, що адвокат у справах щодо воєнних злочинів ви-

ступає не лише як процесуальний опонент обвинувачення, а й як «охоронець» міжнародного правопорядку.

Для глибшого розуміння стандартів гуманності ми звертаємося до Загального коментаря МКЧХ 2020 року [8]. Цей документ є критично важливим для наукового аналізу, оскільки він пропонує автентичне тлумачення ст. 13 Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (далі – ЖК III) щодо захисту полонених від публічної цікавості та приниження. Роль адвоката у забезпеченні цих стандартів практично не була предметом окремих монографічних досліджень в Україні, що створює наукову прогалину, яку намагається заповнити ця стаття.

Основні результати дослідження. Доктринальне розмежування між законними бойовими діями та воєнними злочинами, закріплене у Додатковому протоколі I [9], вимагає від адвоката високого рівня спеціалізації. Аналіз наукової літератури свідчить, що більшість дослідників фокусуються на доказах провини (сторона обвинувачення), тоді як методологія захисту в умовах «цифрового поля бою» та медійного тиску залишається малодослідженою. Використання практики ЄСПЛ у поєднанні з нормами МГП, дозволяє сформувати нову парадигму адвокатської діяльності, де захист військовополоненого розглядається як інструмент легітимізації майбутніх вироків у міжнародних інстанціях.

Визначення правового статусу особи, захопленої під час міжнародного збройного конфлікту, є першочерговим завданням адвоката, оскільки від цього залежить обсяг процесуальних гарантій та можливість застосування кримінального закону. Фундаментальним джерелом у цьому питанні виступає ЖК III [7].

Згідно зі ст. 4 Конвенції, статус військовополоненого надається членам особового складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, а також членам ополчення чи добровольчих загонів, які відповідають критеріям наявності командування, відмітного знака, відкритого носіння зброї та дотримання законів війни. Проте сучасна війна характеризується розмиванням меж між регулярними та іррегулярними формуваннями. У таких випадках адвокат має посилатися на Загальний коментар МКЧХ 2020 року [8], який встановлює презумпцію статусу військовополоненого: у разі будь-якого сумніву особа повинна користуватися захистом Конвенції до того моменту, поки її статус не буде визначено компетентним судом. Ключовим елементом захисту у спра-

вах щодо військовослужбовців країни-агресора є доктрина комбатантського імунітету.

Вона закріплена у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій [9] і передбачає, що комбатанти не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за участь у бойових діях, якщо їхні дії не порушували норми МГП.

Етичний та професійний обов'язок адвоката в цьому контексті полягає у протидії спробам кваліфікувати законні бойові дії (наприклад, обстріл військового об'єкта) як загальнокримінальні злочини (вбивство або тероризм). Як було підтверджено у практиці ЄСПЛ, зокрема у справі «Hassan v. the United Kingdom» [10], норми МГП діють паралельно з нормами прав людини, а законне затримання комбатанта не є порушенням права на свободу, якщо воно відповідає вимогам ЖК III. Адвокат має чітко розмежовувати «злочин агресії» (за який відповідає вище керівництво) та право рядового солдата на участь у конфлікті.

Водночас слід критично оцінити тенденцію до абсолютизації доктрини комбатантського імунітету в умовах сучасної війни. Гібридний характер збройної агресії, активне використання іррегулярних формувань та приватних військових компаній істотно ускладнюють класичне розмежування між законними учасниками бойових дій та особами, що підлягають кримінальному переслідуванню. У зв'язку з цим постає питання: чи завжди механічне застосування імунітету відповідає цілям міжнародного гуманітарного права, чи, навпаки, створює ризик уникнення відповідальності за фактичні воєнні злочини.

Особливу складність для адвокатської практики становлять особи, що належать до приватних військових компаній (ПВК) або добровольчих загонів, чий статус є гібридним. У свою чергу, звертаємо увагу на важливість ретельного аналізу підпорядкованості таких осіб. Якщо особа не входить до офіційної структури збройних сил і не відповідає критеріям комбатанта, вона може бути кваліфікована як найманець, що позбавляє її права на статус військовополоненого та імунітет.

Для адвоката це означає необхідність глибокого збору доказів щодо: 1. Наявності наказу про включення підрозділу до складу ЗС рф; 2. Наявності сталих знаків розрізнення, видимих на відстані; 3. Отримання грошової винагороди (чи перевищує вона виплати регулярним військам).

Стаття 13 ЖК III вимагає, щоб військовополонені завжди були захищені від актів насильства, залякування та публічної цікавос-

ті. Роль адвоката тут виходить за межі суду: він має фіксувати факти порушення цих норм (наприклад, поширення відео допитів у соцмережах) та апелювати до Коментарів МКЧХ [8], які розглядають такі дії як форму психологічного тиску.

У свою чергу, специфіка справ щодо військовополонених полягає у їх надвисокій резонансності. Адвокат, вступаючи у такий процес, миттєво стає об'єктом уваги суспільства та засобів масової інформації. У цьому контексті ключового значення набуває етика публічних виступів. Адвокат має виступати «голосом права», а не ретранслятором емоцій. Будь-яка заява захисника повинна бути виваженою, об'єктивною та спрямованою на захист процесуальних інтересів клієнта, а не на задоволення «публічної цікавості».

Згідно з вимогами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [11], адвокат зобов'язаний дотримуватися присяги та правил професійної етики. Стаття 12 Правил адвокатської етики (ПАЕ) [12] наголошує, що при здійсненні професійної діяльності адвокат має бути стриманим і розсудливим. У справах щодо військовополонених це означає табу на розголошення конфіденційної інформації, яка може зашкодити не лише клієнту, а й національним інтересам (наприклад, деталі обмінних процесів).

Також слід враховувати, що незалежність адвокатури є аксіомою правосуддя. Ще у фундаментальних працях О. Д. Святоцького та М. М. Михеєнка [13] наголошувалося, що адвокат не може бути інструментом державної ідеології. У справах щодо комбатантів агресора цей принцип піддається найбільшому випробуванню. Адвокат зобов'язаний ігнорувати спроби тиску з боку правоохоронних органів або радикально налаштованих груп.

Як стверджував М. М. Михеєнко [13], право на захист є абсолютним, і його обмеження під приводом «воєнної доцільності» є початком руйнації правової системи. Конфіденційність спілкування з військовополоненим, незважаючи на режимні обмеження місць їх тримання, має бути забезпечена в повному обсязі. Це не лише етичний обов'язок, а й умова «ефективності» захисту, про яку йдеться у міжнародних стандартах.

Однією з найскладніших етичних проблем є внутрішній конфлікт адвоката. Деонтологічна зрілість правника виявляється у здатності відокремити свою громадянську позицію від професійної місії. Згідно з Основними принципами щодо ролі юристів, адвокати не

повинні ототожнюватися зі своїми клієнтами або їхніми справами.

Якщо ж адвокат відчуває, що його особиста неприязнь до підзахисного заважає наданню якісної допомоги, він має керуватися етичними нормами щодо уникнення конфлікту інтересів. Довіра між адвокатом і клієнтом є основою захисту, і якщо вона апіорі неможлива через ідеологічні розбіжності, адвокат повинен відмовитися від доручення ще на стадії його прийняття. Адвокатура виконує важливу соціальну функцію захисту не просто особи, а самої законності. Адвокат є «публічним помічником правосуддя». У справах військовополонених це означає, що захисник має стежити за дотриманням процедури: від моменту затримання до винесення вироку.

Адвокат у таких справах захищає не «ворога», а стандарти цивілізованого світу. Якщо держава ігнорує права військовополоненого, вона втрачає моральну перевагу. Отже, етична позиція адвоката — це не «виправдання зла», а забезпечення того, щоб правосуддя було законним, а вирок — легітимним у міжнародно-правовому сенсі.

Забезпечення права на захист у кримінальних провадженнях щодо військовополонених не є формальністю, а виступає базовим критерієм легітимності всього судового процесу. Згідно з нормами Кримінального процесуального кодексу України [14], кожна особа, якій висунуто обвинувачення, має право на кваліфіковану правничу допомогу. Проте в умовах війни концепція «права на адвоката» трансформується у вимогу «ефективності» такого захисту.

Ключовим орієнтиром тут є прецедентна практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). У справі «Artico v. Italy» [15] Суд наголосив, що Конвенція покликана гарантувати не теоретичні чи ілюзорні права, а права практичні та ефективні. Це означає, що держава зобов'язана забезпечити адвокату реальні умови для роботи: конфіденційне спілкування, доступ до матеріалів та достатній час для підготовки. Як підтверджено у справі «Salduz v. Turkey» [16], доступ до захисника має бути наданий з моменту першого допиту, інакше справедливість усього провадження буде безповоротно підірвана. Водночас практика Європейського суду з прав людини демонструє певну еволюцію, яка не завжди є однозначною. Перехід від жорсткого стандарту обов'язковості доступу до адвоката, сформульованого у справі «Salduz v. Turkey», до більш гнучкого підходу у справі «Beuze v.

Belgium» свідчить про намагання Суду адаптуватися до складних процесуальних ситуацій.

Однак така гнучкість створює ризик розширеного тлумачення підстав для обмеження права на захист, особливо в умовах воєнного стану, що потребує підвищеного контролю з боку національних судів.

Існує поширена помилка, що правовий режим воєнного стану дозволяє суттєво спрощувати процесуальні гарантії. Проте, сталість процесуальної форми є запобіжником від свавілля та судових помилок. Будь-які обмеження прав захисту (наприклад, проведення засідань у режимі відеоконференції або обмеження доступу до певних локацій) мають бути пропорційними та належним чином обґрунтованими.

На практиці, однак, спостерігається тенденція до фактичного звуження процесуальних гарантій під впливом суспільного запиту на швидке притягнення до відповідальності осіб, пов'язаних з державою-агресором. Це створює ризик формування обвинувального ухилу, який суперечить принципу змагальності сторін та презумпції невинуватості.

У таких умовах роль адвоката виходить за межі класичного процесуального представництва та трансформується у механізм стримування можливих порушень прав людини. У свою чергу, адвокат у військових злочинах виконує роль «процесуального аудитора». Він має перевіряти, чи не були докази отримані під тиском або в умовах, що виключають добровільність показань. Це корелюється з позицією Н. О. Гольдберг, яка вказує на те, що специфіка документування злочинів у зоні бойових дій часто призводить до порушень правил юрисдикції та підслідності, що має бути предметом негайного реагування з боку адвоката [17].

У справах щодо військовополонених сторона захисту часто перебуває у менш вигідному становищі через обмежений доступ до місця подій чи свідків, які перебувають на непідконтрольній території. У справі «Beuze v. Belgium» [18] Велика Палата ЄСПЛ ще раз підтвердила, що обмеження доступу до адвоката на ранніх стадіях вимагає від держави «вагомих причин».

Для забезпечення балансу суд зобов'язаний сприяти захисту у збиранні доказів, якщо адвокат не може зробити це самостійно. Це стосується витребування даних супутникової зйомки, результатів міжнародних експертиз тощо.

Без реального механізму змагальності процес перетворюється на інквізиційний. О.С. Котуха та Г.І. Богонюк додають, що презумп-

ція невинуватості в її розумінні та застосуванні виключає односторонній обвинувальний підхід під час розслідування та вирішення кримінальних справ, не допускає швидких, необдуманих, безпідставних рішень [19], що в контексті суспільного запиту на «швидке засудження ворога» створює ризик системного обвинувального ухилу.

Одним із найскладніших аспектів є робота з показаннями військовополонених, даними під час первинного опитування (debriefing) військовими структурами. Адвокат має чітко розрізняти розвідувальне опитування та процесуальний допит. Усі показання, отримані без участі захисника та роз'яснення права на мовчання, згідно з практикою ЄСПЛ та національним КПК, повинні визнаватися недопустимими доказами. Роль адвоката тут – захистити підзахисного від самообвинувачення під впливом страху чи дезорієнтації, що є невід'ємним елементом справедливого судочинства навіть в умовах збройного конфлікту.

Також слід звернутись і до міжнародного досвіду. Так, система військової юстиції США, що базується на Єдиному кодексі військової юстиції (UCMJ), пропонує найбільш автономну модель правової допомоги. Ключовим суб'єктом тут є JAG Corps, де військові адвокати (Defense Counsel) посідають унікальне процесуальне становище. Досліджуючи американський досвід, можна констатувати, що головною перевагою моделі JAG є вузька спеціалізація юристів, які досконало володіють не лише кримінальним правом, а й польовими статутами та специфікою військової субординації. Для України, де спостерігається дефіцит фахівців з військового права, адаптація елементів підготовки JAG (зокрема, сертифікація цивільних адвокатів для роботи у специфічних умовах збройного конфлікту) є нагальною потребою в межах наближення до стандартів взаємосумісності з Альянсом.

У свою чергу, на відміну від американської «закритої» системи, Велика Британія демонструє модель активного залучення цивільної адвокатури до військового судочинства через Military Court Service. Такий підхід є більш гнучким для демократичного суспільства, оскільки він зберігає органічний зв'язок між загальною системою правосуддя та військовою юстицією.

У Польщі, де військові суди інтегровані в загальну систему, адвокати проходять добровільну спеціалізацію через органи адвокатського самоврядування. М. А. Погорецький та О. Г. Яновська [20] наголошують, що польський досвід «гібридної» моделі є найбільш ре-

левантним для України, оскільки не вимагає радикальної перебудови Конституції, а базується на посиленні професійних стандартів цивільної адвокатури у сфері МГП.

Як зазначають М. Кравцова та Т. Дацюк, одним з найважливіших елементів ефективного виконання міжнародних стандартів прав людини є їх реалізація на практиці. Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити якісну правову освіту для працівників відповідних установ, розробити та впровадити механізми контролю за дотриманням стандартів прав людини, а також залучити громадськість та міжнародні організації до моніторингу та оцінки стану реалізації цих стандартів [21].

Процес набуття Україною членства в ЄС та НАТО вимагає гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами захисту прав людини. Ефективність правосуддя у справах щодо військовополонених безпосередньо впливає на сприйняття України як правової держави. Водночас слід застерегти від механічного перенесення іноземних моделей на національний ґрунт. Ефективність таких інституцій, як JAG Corps, зумовлена не лише їх організаційною структурою, але й високим рівнем правової культури, дисципліни та довіри до правової системи загалом.

Без належного інституційного забезпечення та гарантій незалежності адвокатури імплементація таких моделей може мати декларативний характер. У свою чергу, фундаментальні засади гуманізації збройних конфліктів, вказують на те, що адвокатська допомога є невід'ємною частиною «гуманного поводження». Будь-яка спроба обмежити право на захист військовополонених автоматично ставить Україну поза межами цивілізованого правового простору.

Так, О. Таран наголошує, що до головних принципів міжнародного гуманітарного права належать у т.ч. принципи гуманності, відсутності дискримінації та взаємності, у відповідності до яких військовополонені мають бути поважні як люди та захищені від будь-яких форм жорстокості та небезпеки для їхнього життя та здоров'я, військовополонені мають однакові права та не можуть бути дискриміновані за будь-якою ознакою, такою як національність, раса, релігія або стать, кожна держава-учасниця має захищати військовополонених, які перебувають на її території, незалежно від того, до якої сторони конфлікту вони належать. [22].

Висновки.

Проведене дослідження теоретичних та практичних аспектів діяльності адвоката у

справах щодо військовополонених в умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України дозволяє сформулювати такі підсумкові положення:

1. Трансформація правової парадигми захисту. Встановлено, що статус військовополоненого є унікальною правовою конструкцією, яка вимагає від адвоката одночасного застосування норм національного кримінального процесу та міжнародного гуманітарного права (МГП). Ключовим елементом захисту є доктрина комбатантського імунітету, яка звільняє особу від відповідальності за законні бойові дії. Етичний обов'язок адвоката полягає у недопущенні підміни воєнних злочинів загальнокримінальними обвинуваченнями, що є гарантією легітимності українського правосуддя перед міжнародною спільнотою.

2. Деонтологічна стійкість як професійний імператив. Доведено, що в умовах воєнного стану принцип незалежності адвокатури та заборона ототожнення адвоката з клієнтом набувають екзистенційного значення. Адвокат, який захищає комбатанта держави-агресора, виконує не «політичну місію», а професійну функцію охоронця права. Будь-який відступ від стандартів ПАЕ під впливом суспільного тиску чи медійного резонансу є загрозою для верховенства права. Професійна етика вимагає від захисника бути «правовим фільтром», який відокремлює емоційне сприйняття ворога від об'єктивного аналізу його процесуальних прав.

3. Ефективність захисту крізь призму практики ЄСПЛ. Аналіз прецедентної практики свідчить, що право на захист має бути практичним та ефективним, а не ілюзорним. Навіть в умовах збройного конфлікту держава зобов'язана забезпечити адвокату доступ до підзахисного з моменту першого допиту. Будь-які обмеження процесуальних прав мають бути пропорційними, а докази, отримані з порушення права на мовчання чи без участі захисника, повинні беззастережно визнаватися недопустимими.

4. Адаптація досвіду країн НАТО. Компаративний аналіз моделей військової юстиції (зокрема JAG Corps США) вказує на доцільність запровадження в Україні спеціалізації адвокатів у сфері військового права. Це не потребує створення окремих закритих інституцій, проте вимагає розробки системи добровільної сертифікації та підвищення кваліфікації адвокатів через структури НААУ. Така спеціалізація підвищить рівень взаємосумісності української правничої допомоги зі стандартами Альянсу.

5. Перспективи подальших досліджень. Запропоновано розглядати діяльність адвоката у справах щодо військовополонених як частину загальнодержавної стратегії захисту прав людини. Дотримання Україною стандартів Женевської конвенції незважаючи на жорстокість супротивника, є проявом цивілізаційної переваги. Подальшого вивчення потребують питання участі адвоката у фіксації воєнних злочинів для міжнародних трибуналів та етичні аспекти захисту осіб, які належать до іррегулярних формувань (ПВК). Таким чином, утвердження етичних та процесуальних стандартів адвокатської діяльності у цій категорії справ є не лише професійним викликом, а й запобіжником від правового нігілізму, що за-

безпечує Україні статус правової держави на шляху до євроатлантичної інтеграції. Автор вважає, що діяльність адвоката у справах щодо військовополонених виходить за межі суто професійної функції та набуває ознак інституційного механізму забезпечення дотримання міжнародного правопорядку. У цьому контексті адвокат виступає не лише представником інтересів конкретної особи, а й гарантом легітимності правосуддя в очах міжнародної спільноти.

Саме здатність забезпечити баланс між вимогами національної безпеки та стандартами прав людини визначатиме ефективність української правової системи в умовах збройного конфлікту..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Sosnina O., et al. International Aspects of the Protection of Victims' Rights in the Conditions of Armed Conflict in Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39 (71). P. 433–457. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.24>.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Міжнародне гуманітарне право : посібник для правників / за заг. ред. Т. Р. Короткого. Київ : УГСПЛ, 2023. 272 с. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/POSIBNYK-FINAL-11.12.pdf> (дата звернення: 07.02.2026).
4. Варфоломеева Т. В., Гончаренко С. В. Адвокатура в Україні: науково-практичний коментар Закону України «Про адвокатуру». Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.
5. Greenwood C. *Essays on War in International Law*. London : Cameron May, 2006. 700 p.
6. Міжнародне гуманітарне право : посібник / О. О. Войтенко, М. М. Гнатівський, Т. Р. Короткий та ін. ; за ред. Т. Р. Короткого. Київ–Одеса : УГСПЛ, Фенікс, 2017. 145 с.
7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 07.04.2026).
8. Commentary on the Third Geneva Convention: Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War / International Committee of the Red Cross (ICRC). 2020. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/commentary/2020> (дата звернення: 07.02.2026).
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977.
10. Hassan v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 16 September 2014. Application no. 29750/09.
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI.
12. Правила адвокатської етики : затверджені З'їздом адвокатів України 09.06.2017 (зі змінами від 15.02.2019).
13. Святоцький О. Д., Михеєнко М. М. Адвокатура України : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 1997. 224 с.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
15. Artico v. Italy : Judgment of the European Court of Human Rights of 13 May 1980. Series A, no. 37.
16. Salduz v. Turkey : Judgment of the European Court of Human Rights of 27 November 2008. Application no. 36391/02.
17. Гольдберг Н. О., Берташ А. П. Складнощі доведення вини у кримінальних провадженнях, пов'язаних з колабораціонізмом: технічні та юридичні аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 86. Ч. 5. С. 46–52. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.6>.
18. Beuze v. Belgium : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 9 November 2018. Application no. 71409/10.
19. Котуха О. С., Богонюк Г. І. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки. 2025. № 18. С. 5–10. DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-18-01>.
20. Погорельський М. А., Яновська О. Г. Адвокатура України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 572 с.
21. Кравцова М. О., Дацюк Т. К. Міжнародні стандарти захисту та дотримання прав військовополонених. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. С. 398–402. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.69>.
22. Таран О. В. Правовий статус військовополоненого. Відповідальність військовополоненого. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 681–683. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/165.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/165>.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2026
Стаття рекомендована до друку 19.05.2026

Переглянуто 18.04.2026
Опубліковано 30.05.2026

H.S. RYBALKO

PHD, associate professor,

associate Professor of the criminal law department

E-mail: hrybalko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9690-6082>

V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody Square, 4

ETHICAL AND PROCEDURAL ASPECTS OF DEFENSE ATTORNEY ACTIVITIES IN CASES INVOLVING PRISONERS OF WAR AMIDST ARMED AGGRESSION

ANNOTTION. *Introduction.* The article provides a comprehensive study of the legal status of defense attorneys and the deontological boundaries of their professional activities when representing prisoners of war (POWs) from the aggressor state during full-scale armed aggression. The relevance of this topic is driven by the unprecedented challenges facing the Ukrainian justice system, where the necessity of upholding international obligations under international humanitarian law and human rights standards meets a profound public demand for retribution. The role of the defense attorney in such proceedings is examined not merely as a procedural function but as a safeguard against the degradation of justice into "victor's justice."

Summary of the research results. The study analyzes in detail the provisions of Article 13 of the Third Geneva Convention, which mandates humane treatment and protection of prisoners from "public curiosity," defining the lawyer's role in ensuring these guarantees. Particular attention is paid to the complex ethical dilemmas faced by attorneys, including intense media and social pressure, internal conflicts of interest, and the risk of unlawful identification of the lawyer with the combatant client. Through the lens of European Court of Human Rights (ECHR) case law, specifically the cases of *Artico v. Italy*, *Salduz v. Turkey*, and *Hassan v. the United Kingdom*, the article reveals the criteria for "effective" legal assistance during martial law. The research methodology includes a comparative analysis of NATO military justice models, specifically the functioning of the US JAG Corps and the UK experience in integrating civilian practitioners into the military court service.

Conclusions. It is argued that the institutional independence of the legal profession and strict adherence to deontological standards are essential for the international legitimacy of Ukrainian court verdicts. The author substantiates the need to implement a narrow specialization and a system of voluntary certification for lawyers in the fields of military law and international humanitarian law (IHL) in Ukraine. Such specialization will enhance the quality of defense in war crimes cases and ensure that national legal practices align with Euro-Atlantic integration standards.

KEYWORDS: *legal ethics, prisoners of war, combatant immunity, international humanitarian law, Geneva Conventions, ECHR, independence of the legal profession, armed conflict.*

REFERENCES

- 1.Sosnina, O., et al. (2021). International aspects of the protection of victims' rights in the conditions of armed conflict in Ukraine. *Cuestiones Políticas*, 39(71), 433–457. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3971.24>
- 2.Constitution of Ukraine. (1996). Law No. 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, Article 141. (in Ukrainian).
- 3.Korotkyi, T. R. (Ed.). (2023). *International humanitarian law: A manual for lawyers*. Ukrainian Helsinki Human Rights Union. <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/POSIBNYK-FINAL-11.12.pdf> (in Ukrainian).
- 4.Varfolomeeva, T. V., & Honcharenko, S. V. (2010). *Advokatura v Ukraini: Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy "Pro advokaturu"*. Yurinkom Inter. (in Ukrainian).
- 5.Greenwood, C. (2006). *Essays on war in international law*. Cameron May.
- 6.Voytenko, O. O., Hnatovskiy, M. M., & Korotkyi, T. R. (2017). *International humanitarian law: A manual*. UGSPL; Feniks. (in Ukrainian).
- 7.Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. (1949). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (in Ukrainian).
- 8.International Committee of the Red Cross. (2020). *Commentary on the Third Geneva Convention (1949)*. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/commentary/2020>
- 9.Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (Protocol I). (1977). <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977> (in Ukrainian).
- 10.Hassan v. the United Kingdom, App. No. 29750/09 (Eur. Ct. H.R. Grand Chamber, 2014).
- 11.Law of Ukraine on Advocacy and Legal Practice No. 5076-VI. (2012). (in Ukrainian).
- 12.Rules of адвокатської етики. (2017, amended 2019). Congress of Advocates of Ukraine. (in Ukrainian).
- 13.Sviatotskiy, O. D., & Mykheienko, M. M. (1997). *Advokatura Ukrainy*. In Yure. (in Ukrainian).
- 14.Criminal Procedure Code of Ukraine. (2012). Law No. 4651-VI. (in Ukrainian).
- 15.Artico v. Italy, App. No. 6694/74 (Eur. Ct. H.R., 1980).
- 16.Salduz v. Turkey, App. No. 36391/02 (Eur. Ct. H.R., 2008).
- 17.Goldberg, N. O., & Bertash, A. P. (2024). Difficulties of proving guilt in criminal proceedings related to collaborationism: Technical and legal aspects. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 86(5), 46–52. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.6> (in Ukrainian).
- 18.Beuze v. Belgium, App. No. 71409/10 (Eur. Ct. H.R. Grand Chamber, 2018).
- 19.Kotukha, O. S., & Bohoniuk, H. I. (2025). Presumption of innocence: Conceptual approaches. *Bulletin of LTEU. Legal Sciences*, 18, 5–10. <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-18-01> (in Ukrainian).
- 20.Pohoretskyi, M. A., & Yanovska, O. H. (2020). *Advokatura Ukrainy*. Yurinkom Inter. (in Ukrainian).
- 21.Kravtsova, M. O., & Datsiuk, T. K. (2023). International standards for protection and observance of prisoners of war rights. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 398–402. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.69> (in Ukrainian).
- 22.Taran, O. V. (2022). Legal status of prisoners of war. Responsibility of prisoners of war. *Legal Scientific Electronic Journal*, 11, 681–683. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/165> (in Ukrainian).